

פרשת בהעלותך שנת תשפ"ה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת: ואיתא במדרש, הרוצה לידע תחית המתים מה"ת יראה והנה מרים מצרעת כשלג, והוא פלאי.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף צ"ז), ויחר אף ה' בס וילך, מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר' עקיבא, אמר לו רבי יהודה בן בתירא, עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין, אם כדברין התורה כסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק עיי"ש, והקשו המפ', דלכאורה הוא תמוה וכי משא פנים יש בדבר, הלא הם דברו יחד לשון הרע על משרע"ה, כדכתיב להדיא ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכשית אשר לקח, ולמה כתיב רק והנה מרים מצרעת כשלג עכ"ק.

ובספר ילקוט האורים כתב לתרץ, דאיתא במסכת ערכין (ט"ז), אמר רבי חמא בר' חנינא, מה תקנתו של מספרי לשון הרע, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר (משלי ט"ז-ד) מרפא לשון עץ חיים וכו', ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר (שם) וסלף בה שבר ברוח עיי"ש, ולפי"ז י"ל דהרי אצל אהרן כתיב (מלאכי ב-ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיו, ולפיכך היה לו תקנה על ידי התורה שעסק בה, אבל מרים לא היתה לה תקנה זו, דהרי אשה אסורה מתלמוד תורה, ומשום"ה רק מרים נצטרעה, כי לאהרן היה זכות התורה עכ"ד.

ובספר עיר דוד (ס' קמ"ד) כתב, דאיתא בגמ' פלוגתא בפירוש הפסוק, ושננתם לבניך, חד אמר לבניך ולא לבנותיך, וחד אמר לבניך ולא לבני בניך עיי"ש, מבואר מזה, דאי ס"ל בני בנים הרי הם כבנים, אז ילפינן משם דנשים אסורים בלימוד התורה, משא"כ אי ס"ל בני בנים אינם כבנים, אז י"ל דנשים מותרים ללמוד תורה עכ"ד.

ולכאורה יש להוכיח דבני בנים אינם כבנים, דנודע קושית המפ' דאיך נשא יעקב שתי אחיות, הלא האבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, ובספר עיר דוד (ס' של"ה) כתב ליישב, דזה אי יעקב אבינו צריך לקיים התורה תלוי אי בני בנים הרי הם כבנים או לא, דכתיב אצל אברהם (בראשית י"ח-ט) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו', ומעתה אי ס"ל בני בנים הרי הם כבנים אז גם על יעקב מוטל לקיים התורה, אבל אי ס"ל בני בנים אינם כבנים, אז לא חטא יעקב בשתי אחיות, דאיין לו לקיים התורה עכ"ד, ומעתה ממה שיעקב נשא שתי אחיות מוכח דבני בנים אינם כבנים.

אך בספר שערי שמים (שער י"ז) כתב דלכך נשא שתי אחיות, דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ז), כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממיתין עליה (כגון חייבי כריתות אחותו ואביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעוב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיב), וחכ"א הרבה עריות יש (כגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממיתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (ולרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרבווי) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגתת ר"מ וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומריבין מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש.

ואיתא במד"ר (ויקרא ד-ו), א"ר אלעשא, גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז עיי"ש, אמנם ידוע מדברי חז"ל במסכת כתובות (דף ט"ז), דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואינו בטל ברוב, ואם כן בעת שישראל יושבין במקומן אין חשש ביטול ברוב דכל קבוע כמחצה על מחצה, אבל לאחר שגלו דהוי ניידי ממקומם ולא הוי כמחצה על מחצה, נתעורר הקושיא מדוע אינם בטלים ברוב האומות.

ובספר טיב לבב כתב לבטל טענת אומות העולם, דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה ו-א), בשעה שעבר שלמה על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וגו', עלתה יו"ד שבירבה וקטרגה עליו וכו', תני ר' שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה, אמר לפניו וכו' הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, אמר ליה הקב"ה, שלמה ואלף כיוצא בו בטלין ודבר ממך אינו בטל עיי"ש, הרי דאות אחת מן התורה אינה בטלה אפילו באלף, ונודע דכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות אחת מהתורה, וידוע מדורשי רשומות שאמרו דתיבת ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וא"כ כל אחד מס' רבוא נשמות ישראל הוא כנגד אות אחת מן התורה, ומעתה אין ממש בטענת האומות, כיון דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה אין שייך בהם ביטול עכ"ד.

אברהם את בוראו לכל העולם, והקשה היפה תואר, דלכאורה הלא גיירו שלא לשמה כדי שלא יצטרכו לשלם מה שבידם, והיאך הועיל הגירות, ומיישב, דהלא קיי"ל לעולם יעסוק בתורה ובמצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה.

הרי דאי ס"ל בני בנים כבנים, וקרא ושננתם לבניך אתיא דנשים אסורין בלימוד התורה, ומעתה אין לומר דמה דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן, היינו שבראו בספר יצירה, אלא דהיו מגיירם, ואף דהיתה שלא לשמה, אך הרי קיי"ל מתוך שלא לשמה בא לשמה, משא"כ אי ס"ל בני בנים אינם כבנים, אז י"ל דנשים מותרים בלימוד תורה, ושפיר י"ל דאברהם ושרה בראו אנשים בספר יצירה, ומעתה ליכא הוכחה דמותר לעסוק שלא לשמה עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ג), אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה דאמר) דבמסכת נדרים (דף ל"ה:) איבעיא אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דר"ה בריה דרב יהושע עכ"ק.

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם הל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהנה במסכת קידושין (שם) פריך על ר"ה בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ומשני ולא היא, ישראל לא שייכי בתורה קרבנות כלל, עבד שייך בגיטין דתניא נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו עיי"ש, הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר הו"ל בגדר מצי עבד דמצי משוי שליח.

ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה חובת תפלה, וא"כ י"ל דמשו"ה כהני הוי שלוחי דידן כיון דכל ישראל נחשבו בגדר איתנייהו במקצת תורת קרבנות משום דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל התפלה כעין עבודה, ועיין בטו"ז או"ח (ס' ק"ק סק"א) דלחד פירושא ואשי ישראל הכוונה על התפילות דתפילה דהוא נגד הקרבנות נקרא אשי ישראל, הרי שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קושיית התוספות, דיי"ש לומר דרב הונא בריה דרב יהושע סבירא ליה דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה הו"ל בכלל מידי דלא מצי עביד, וע"כ סבירא ליה דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, אבל הגמרא במסכת נדרים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה (פרשת לך דף שכ"ז). עכ"ד.

ובספר שפת אמת לר' ישמעאל הכהן פרשת יתרו (דף מ"ה). כתב, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, דהרי יש תיבות יתירות לחנם כלשון בני אדם, רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז שפיר יש לומר דישאל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה עכ"ד.

אך בספר שמנה לחמו דרוש לתחיית המתים (פ"א) כתב ליישב קושית המין, דכיון דקיי"ל דכל העומד לעשות כעשוי דמי, וכיון דרק לבני ישראל עתיד להיות תחיית המתים ולא לאומות העולם, א"כ הוי המה הרוב נגד האומות דבישראל מצטרפין כל הדורות עיי"ש.

ובזה יובן דברי המדרש, הרוצה לידע תחיית המתים מה"ת, והיינו דשמעינן לה דלא חיישינן לטענת המין דבני ישראל בטלים ברוב האומות, משום דבני ישראל עתידין לעמוד בתחיית המתים, אך משם אין ראיה, דהלא י"ל דלכן אינם בטלים משום דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה, ע"ז אמר יראה והנה מרים מצרעת כשלג, דרק מרים מצרעת כשלג ולא אהרן, משום דלאהרן יש לו זכות תורה, משא"כ מרים משום דנשים אסורים בתלמוד תורה, ולפי"ז ס"ל בני בנים הרי הם כבנים, ומעתה הטעם דיעקב נשא שתי אחיות דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות, ושוב א"א לתרץ קושית המין כמש"כ בטיב לבב, ועכצ"ל דלכן אינו בטילין ברוב האומות כיון דבני ישראל עתידין לתחיית המתים, ולפי"ז שפיר מוכח מכאן דתחיית המתים מה"ת ודו"ק.

(ב) עוי"ל, עפ"ימש"כ בספר עיר דוד (ס' קמ"ד-קמ"ה) דאי ס"ל בני בנים הרי הם כבנים, אז י"ל דמותר לעסוק במצוות שלא לשמה, דמתוך שלא לשמה בא לשמה, דבפרשת לך (פרשה י"ב-ה) עה"פ ואת הנפש אשר עשו בחרן, כתב רש"י וז"ל, שהכניסין תחת כנפי השכינה, שאברהם היה מגייר את האנשים, ושרה מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאו, לכן כתיב אשר עשו עכ"ל, דליכא למימר אשר עשו פירושו שבראו אנשים, דהיאך היו יכולים להבראות את האדם, ולכאורה דהלא מצינו דאדם הראשון היה לו ספר יצירה, ובספר יצירה היה יכול להבראות, וא"כ אפשר שגם לאברהם ולשרה היו להם הספר יצירה ומזה בראו אנשים, אך י"ל דכיון דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן שהוא לשון רבים, א"כ גם שרה בראה, ומעתה אי אפשר לומר שבראו בספר יצירה, דהרי נשים אסורות בלימוד התורה, אלא עכצ"ל דהם רק גיירם.

ולכאורה צ"ב, היאך קיים אברהם מצות הכנסת אורחים, הלא כולם היו ערביים וחסד לאומים חטאת, אך יש לומר, דאיתא בבראשית רבה (פרשה נ"ד) דבתחילה הכניס כל עוברי דרכים, ולבסוף אמר ברכו למי שאמר והיה העולם ואם לאו הריני נוטל מכם מה שבידך וכו', מיד נתגיירו והכיר

ובספר יד אבי שלום (פרשת בא) כתב, דאי ס"ל תפלה נגד תמידין תקנום, אז תפלה צריך כוונת הלב, כמו קרבן שהמחשבה מפגל, כך התפלה מחשבה פוסלת בו, ופירוש הפסוק ולעבדו בכל לבבכם איזה עבודה שהיא בלב הוא אומר זו תפלה, ולא כפשוטו ולעבדו בכל לבבכם אכל התורה והמצוות דצריכין ללמוד לשמה, רק מותר ללמוד אף שלא לשמה, דמתוך שלא לשמה בא לשמה, אבל אי ס"ל תפלות אבות תיקנום ואינו דוגמת קרבן ואינו צריך כוונה לתפלה, אז ולעבדו בכל לבבכם קאי אתורה ומצוות שצריך ללמוד לשמה עכ"ד.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף צ), מניין לתחיית המתים מה"ת, שנאמר ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן, וכי אהרן לעולם קיים, והלא לא נכנס לארץ ישראל שנותנים לו תרומה, אלא מלמד שעתיד לחיות וישראל נותנים לו תרומה, מכאן לתחיית המתים מה"ת, דבי ר' ישמעאל תנא, לאהרן כאהרן, מה אהרן חבר אף בניו חבירים עיי"ש.

ובספר יד יוסף (פרשת אמור) כתב, דדבר זה שאין נותנים תרומה לכהן ע"ה תליא אי ס"ל כהנים היו שלוחי דרחמנא או שלוחי דידן, דאי ס"ל כהנים היו שלוחי דרחמנא, צריך שיהא הכהן בר אוריין וצדיק כיון דדרכו ית"ש שיהא שלוחו מלאך ה' צבקות, ותנא דבי ר' ישמעאל ס"ל דהוה שלוחי דרחמנא, ולכן דריש מה אהרן חבר אף בניו חבירים, משא"כ אי ס"ל דכהנים היו שלוחי דידן א"כ כיון שדרכי בני אדם שעושין שליחות בכל אחד ואחד, כמו כן כל כהן ראוי להיות שליח ולהקריב עיי"ש, ועיין בספר מגדול דוד (פרשת ושלח-וישב) מה שכתב בזה עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, הרוצה לידע תחיית המתים, דאיתא לה מקרא ונתתם ממנו את תרומה ה' לאהרן הכהן, יראה והנה מרים מצורעת כשלג, דהיינו דלכאורה ליכא להוכיח משם תחיית המתים, די"ל דהקרא איתא לומר דהכהן צריך להיות כאהרן, אך ממה דחזינן דרק מרים מצורעת כשלג ולא אהרן, משום דלאהרן יש לו זכות תורה, משא"כ מרים משום דנשים אסורים בתלמוד תורה, ולפי"ז ס"ל בני בנינים הרי הם כבנים, ומעתה מותר ללמוד תורה שלא לשמה, ותפלות כנגד תמידין תקנום, ולפי"ז י"ל דכהנים המה שלוחי דידן, ומעתה לא בעינן דהכהן צריך להיות דומיא כאהרן, וע"כ דקרא ונתתם ממנו אתי ללמד לתחיית המתים ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפ"י ש"כ בספר דורש טוב לחנוכה (אופן י"ד אות ח'), דזה אי נשים אסורים ללמוד תורה או מותרים תליא אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין או אין מלמדין, דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ד), ונילוף מהקהל (דנשים חייבות במצות עשה שהו"ג), ומשני משום דהוה מצה והקהל שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, הניחא למ"ד אין מלמדין, אלא למ"ד מלמדין מאי איכא למימר, ומשני משום דהוה מצה שמחה והקהל שלשה כתובים הבכ"א, ושלשה כתובים הבכ"א אין מלמדין עיי"ש.

ומבואר (שם) דהיינו טעמא דמצה והקהל הוה שני כתובים הבכ"א, משום דלכתוב רחמנא מצה ולא בעי הקהל, ואנא אמינא טפלים חייבים נשים לא כל שכן, וכיון דאיתר לן קרא דנשים חייבות בהקהל, ילפינן מינה דהוה שני כתובים ואין מלמדין עיי"ש, והנה להמ"ד דס"ל במסכת סוטה (דף ב), דכל המלמד לבתו תורה כאלו מלמדה תפלות עיי"ש, א"כ לא איתר נשים בכלל, דאי לאו דכתב הקרא נשים, הו"א דנשים אסורות אפילו לשמוע, פן מתוך כך ילמדו, ועצ"ל דמותר לבת ללמוד תורה.

ולפי"ז אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, ופטורא דמ"ע שהו"ג ילפינן משלשה כתובים מצה שמחה והקהל, עכצ"ל דנשים מותרות ללמוד תורה, משא"כ אי ס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, אז ילפינן דנשים פטורות ממצה ושמחה, דמה דכתיב נשים גבי מצות הקהל אינה מיותר, דכיון דס"ל דנשים אסורות ללמוד תורה, הו"א דאסור לנשים גם לשמוע, ולכן כתבה התורה נשים עכ"ד.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-י) עה"פ ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' עיי"ש, וכתב בספר פרשת דרכים (דורש א') בשם המזרחי, דמחלוקת של יוסף והשבטים היה בדבר הלכה, שאכלו בשר מבית השחיטה בעודה מפרכסת, ונחלקו אם היה להם דין ישראל או דין בן נח, דהשבטים סברו דהיה להם דין ישראל דבשחיטה תליא מילתא ומיד כשנשחטה הותרה כדאיתא במסכת חולין (דף ל"ג), ויוסף סבר דדינם כב"נ דבמיתה תליא מילתא ובעודה מפרכסת הו"ל אבר מן החי עיי"ש.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו האנן ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דורש א').

ובספר חתן סופר שער התפלה (ס"ח), ובספר בית האוצר (מערות א' אות כ'), ובספר טיב לבב (פרשת וישלח) עה"פ ויבא יעקב שלם כתבו לתרץ, די"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף י'), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבתו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שביתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישובותו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו, ולפי"ז עכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ובספר חידושי חת"ס על מסכת שבת (דף ק"ו) כתב לבאר פלוגתא ר' שמעון ור' יהודה לענין מלאכה שאצל"ג, דאמרין התם, דר"ש סבר מקלקל בחבורה והבערה חייב, דילף לה מדאיצטריך קרא למישרי מילה בשבת הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן שמע מינה דבעלמא חייב עיי"ש, ולכאורה קשה לר"ש א"כ נילף ממילה והבערת בת כהן דמלאכה שאצל"ג חייב בכל מלאכת שבת, לשיטת הרשב"א דתיקון מצוה חשיב מלאכה שאצל"ג, ונימא מדאיצטריך קרא להתיר מילה הגם דהו"ל מלאכה שאצל"ג ש"מ דמלאכה שאצל"ג חייב, וכן נילף מהא דאסרה תורה הבערת בת כהן הגם דהו"ל תיקון מצוה דבעלמא נמי אפילו מלאכה שאצל"ג חייב.

אך ז"א דהלא מילה והבערת בת כהן הו"ל שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין, משא"כ ר"י לשיטתיה דס"ל במסכת סנהדרין (דף י"ז) דשני כתובים הבכ"א מלמדין, שפיר יליף ממילה והבערת כהן לכל מלאכת שבת דמלאכה שאצל"ג חייב עיי"ש, והיוצא לנו מזה דהא אם מלאכה שאצל"ג חייב או פטור תליא אם שני כתובים הבכ"א מלמדין או לא, דאי ס"ל מלמדין ס"ל דמלאכה שאצל"ג חייב, ואי ס"ל אין מלמדין ס"ל דמלאכה שאצל"ג פטור.

ולכאורה יש לנו לימוד לתחיית המתים מה"ת, כדאיתא במד"ר פרשת ואתחנן (פרשה ב-ט) עה"פ כי לא תעבור את הירדן הזה, אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן הן באים עמך בזכותך, א"ר לוי למה"ד לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה, אמר, אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משכחת עלי, מה עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהוב אחד היה לי ונפל ממנו כאן, והאירו לו, מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתו לי שאלקט את המעות וליקטן בזכות הזהוב נתלקטו המעות, כך אמר לו הקב"ה למשה, אם נקבר אתה אצלם במדבר הן באים בזכותך ואתה בא בראשם שנאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם דעל כן שם במדבר חלקת מחוקק ספון כדי שיתא ראשי עם עיי"ש.

ולפי זה נשמע לתחיית המתים מן התורה, דהרי מהאי טעמא לא נכנס משה לארץ ישראל כדי שיחזיר את מתי מדבר לעת"ל כשיעמדו לתחיה.

אך י"ל דלכן לא נכנס משה לארץ ישראל, דאיתא במד"ר פרשת שמני (פרשה י"א-ס"ו) אמר רב שמואל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה, משה את אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש, ועיין במדרש תנחומא (בפרשתן ס"ו) דששה פגמים היו למרע"ה דבשבילם נמנע הימנו לבוא לאר"י וחד מיניהו על מה שאמר שלח נא ביד תשלח עיי"ש.

וכבר האריכו המפ' להמליץ על משרע"ה דלכן לא רצה לילך למצרים, משום דס"ל דאכתי לא הגיע הזמן, דהגזירה להיות בגלות היתה על ארבע מאות שנה, כדכתיב בפרשת לך (ט"ו-י"ג), כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ואכתי לא הגיע הזמן.

ואיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב-יא) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש, ולפי"ז הרי יצאו בני ישראל בזמנם.

אך איתא במסכת שבת (דף י'), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"א) ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר דהשבטים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

ובזה יבואר דברי המדרש, כיון דחזינן מכאן דרך מרים נצטרע ולא אהרן, משום דאהרן יש לו זכות בלימוד התורה, ולפי"ז דנשים אסורות בלימוד תורה, ע"כ דס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, ולפי"ז מלאכה שאצל"ג פטור, ושפיר י"ל דהיה להם דין ב"נ, ושמרו את השבת במה שעשו מלאכה שאצל"ג,

וכיון דהיה להם דין ב"נ, א"כ הצדק הוא עם יוסף, וקושי השעבוד בא על חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז לא נשלם הזמן, ומעתה אין לומר דלכן לא נכנס לארץ ישראל משום שסירב בשליחות, דהלא יש לו טענה צודקת דאכתי לא הגיע הזמן, וע"כ דהטעם שמת במדבר הוא כדי להביא עמו מתי מדבר, ושפיר מוכח מכאן תחיית המתים מה"ת ודו"ק.

(ד) עוי"ל, עפימש"כ בספר מאיר עיני חכמים תנינא (דרוש ב' לשב"א), דמה שדברה מרים על משה על אודות האשה הכושית אשר לקח משום דאסור לקבל גרים עיי"ש, ומדנענשה מרים ונעשית מצורעת, ש"מ דשפיר עשה משה שקבל גרים.

והנה יש חילוקי דיעות אם קבלת גרים מעליותא הוא לישראל או דאדרבה איכא גריעותא בזה, דבמסכת פסחים (דף ס"ז:) איתא, דלא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, הרי דגרים חביבין כ"כ דכל גליות ישראל אינו אלא בעבורם שיבואו ויתגייירו, אך במסכת קידושין (דף ע:) איתא, קשים גרים לישראל כספחת, הרי דקבלת גרים לאו מעליותא הוא, ובתוס' (סו) ד"ה קשים כתבו בתוך דבריהם שני טעמים למה קשים גרים לישראל, או דהגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או משום שכיון שהם מדקדיקין במצוות יותר מישראל, הקב"ה מזכיר מתוך כך עונותיהן של ישראל ח"ו עיי"ש, והאריכו בזה בספרי הדרוש.

ולכאורה יש להוכיח דמקבלין גרים, דהנה רש"י (ע"פ בראשית ברא וגו') כתב, א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד.

וכתב בספר מתת יה (פרשת לך) לבטל טענת לסטים אתם, דאיתא במסכת נדרים (דף מ"ה:), השותפין שנדרו הנאה זה מזה, אסורין ליכנס לחצר (בחצר של שניהן דכל חד אסור בדריסת הרגל של חברו וקא סבר אין ברירה דאימור האי לחלק חברו עייל והאי לחלק חברו עייל), ר' אליעזר בן יעקב אומר, זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (דקסבר יש ברירה), היה אחד מן השוק מודר באחד מהם (מן השותפים) הנאה, לא יכנס לחצר, ר' אליעזר בן יעקב אומר, יכול לומר לו לתוך של חבריך אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך עיי"ש, וכיון שאנו מקבלין גרים א"כ יכולין לומר בחלק של גרים אנו זוכין ובטל טענת לסטים אתם עיי"ש, ומוכח מזה דמקבלין גרים.

ובספר לקט יוסף (ערך ארץ ישראל אות כ"ו) הביא מה שהקשו המפ' דאיך נטל הקב"ה ארץ שבעה עממין ונתנה לבני ישראל אחר שכבר זכו בה אומות העולם, ותירצו, משום דמעיקרא לא ניתנה לאומות העולם לחלוטין רק לזמן, ואין להם רק קנין פירות, וקנין פירות לא הוה כקנין הגוף עכ"ד.

ובספר דת ודין (פרשת וישב דף י"ב) כתב, דמחלוקת יוסף והשבטים היה במה שקראו השבטים לבני השפחות עבדים, דיוסף סבר דהשפחות הם נשי אביו, דבודאי שיחרורם קודם שבא עליהם, ולכן בניהם אינם עבדים, וטעם פלוגתתם דהם סברו קנין פירות ל"ה כקנין הגוף, ולכן בלהה זולפה שהיו נכסי מלוג,

לא היה לו ליעקב בשפחות הללו כי אם פירות, ולא היה יכול לשחרר אותם, ולכן היו קוראים לבניהם עבדים, אבל יוסף היה נער את בני בלהה ובני זלפה, דסבר דקנין פירות הוי כקנין הגוף, והיה יעקב יכול לשחררם, לכן היה סבור דאינם שפחות ובניהם אינם עבדים עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש דתחיית המתים נשמע ממרים מצורעת כשלג, דכיון דחזינן שנענשה מרים בצרעת ולא צדקה בדבריה, ע"כ דמקבלין גרים, דמהאי טעמא בטלה טענת לסטים אתם, ומינה דס"ל קנין פירות הוה כקנין הגוף, והצדק הוא עם יוסף, וקושי השעבוד בא על חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז לא נשלם הזמן, ומעתה אין לומר דלכן לא נכנס לארץ ישראל משום שסירב בשליחות, דהלא יש לו טענה צודקת דאכתי לא הגיע הזמן, וע"כ דהטעם שמת במדבר הוא כדי להביא עמו מתי מדבר, ושפיר מוכח מכאן תחיית המתים מה"ת ודו"ק.

(ה) עוי"ל, דלכאורה יש להביא ראיה דמקבלין גרים, דאיתא בילקוט שמעוני פרשת משפטים (אות שמ"ט), וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו', חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה, שאילו מל בן שלשים או בן עשרים לא היה גר יכול להתגיייר מבין שלשים ומעלה, לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיעו לצ"ט שנה שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים וכו' עיי"ש.

ולפי"ז כתב בספר דברי שמואל (סו"פ לך לך) לפרש הפסוקים ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו וגו' בעצם היום הזה נימול אברהם, ר"ל דוקא בעצם היום הזה שהוא בן צ"ט שנה הובחר אברהם לימול עצמו ולא קודם לזמן זה, ומפרש הכתוב מילתא בטעמא ולמה באמת נימול בן צ"ט שנה ולא בן כ' או ל' שנה, ומפרש הכתוב מאת בן נכר נמלו אתו ר"ל כדי שגם בני נכר יכולים להתגיייר ג"כ ולימול ג"כ אף בן צ"ט שנה, דאם היה אברהם נימול כשהיה בן כ' או ל' שנה אז לא היה יכול בן נכר לימול אלא דוקא ג"כ לכ' או לל' שנה כמו אברהם ולא לבן יותר מכ' או ל', כי סבר שמא לא יועיל לגרים מזו והלאה, אבל עכשיו באשר נימול בעצם היום הזה שהוא צ"ט שנה, ע"כ גם בני נכר יכול לימול עצמו אף אם יהיה בן מאה שנה כמו שנימול אברהם עכ"ד.

ובספר ילקוט יצחק פרשת לך (אות ג') כתב וז"ל, טעם שלא נשלם האדם מן הבטן להיות מהול ומשלים עצמו ביד האדם, כדי לתת פתח לגרים שלא יתביישו לכנוס תחת כנפי השכינה בהיות השלמתם על ידי בשר ודם עכ"ל, הרי לן הטעם כדי ליתן מקום לאומות העולם להתגיייר, שאם היה המילה והיהדות נקבע מבטן ומלידה היו נמנעין מלהתגיייר, ועיין בילקוט שמעוני פרשת וירא (פסוק א') שכתב וז"ל, אמר אברהם, אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באים להדבק לזאת אות הברית עכ"ל, ומוכח מכאן דלכן לא נברא האדם מהול, כדי לתת פתח לגרים, הרי דמקבלין גרים.

אך במדרש תנחומא פרשת תזריע (ס"ה) איתא, מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא, איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם, א"ל של בשר ודם נאים, א"ל למה אתם מולין, א"ל אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכן הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה, הביא לו ר"ע שבלים וגלוסקאות, א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם אין אלו נאים יותר מן השבלים וכו'.

וביארנו המפ' עפ"י מ דאיתא במסכת כתובות (דף ה'), דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, ולכן חפץ הקב"ה שיהא גמר שלמות האדם במעשי בני אדם דייקא, ועד"ז ביאר בספה"ק קדושת לוי (פרשת וירא) טעם הדבר דכל המצוות קיים אברהם אבינו ע"ה מעצמו ורק במצוות מילה לא קיים רק עד שהיה הציווי מן השם עליו, והיינו דכיון דהמילה מורה על חשיבות מעשי האדם דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, והנה באמת האב לאהבת בנו ולחייבתו יכול לומר לבנו מעשיך יהי חביבים וחשובים ממעשי, אבל שהבן יאמר לאב אעפ"י שיודע שהאב אוהב אותו ומחבבו חיבה יתירה, מעשה גדול ממעשיך, זה לא יתכן כלל והוא חוצפה יתירה ח"ו שהבן יאמר כך מעצמו, ולכן כיון דמצוות מילה מורה על ענין דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, לכן דבר זה לא היה שייך כלל עד שהיה הציווי מן השם לעשות, ולכן לא מל אברהם אבינו ע"ה מעצמו עד שהיה הציווי עליו מאת השי"ת לעשות עיי"ש, ולפי"ז ליכא הוכחה ממה שהאדם לא נברא מהול דמקבלין גרים.

ואיתא בהגדה של פסח זכרינו לחיים (דף ל"ה), דהא אם מעשה בני אדם עדיף ממעשה שמים תליא בהא, דאיתא במסכת כתובות (דף ה'), דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך, השיב בבלי אחד ור' חייא שמו ויבשת ידי יצרו, ומשני ידו כתיב עיי"ש, מבואר מזה דאי דרשינן המסורת דידו כתיב מוכח דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, משא"כ אם דרשינן הקרי, דידיו קרינן, לא דרשינן הכי ומעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף צ'), תניא, ר' סימאי אומר מניין לתחיית המתים מן התורה, שנאמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, לכם לא נאמר אלא להם (דמשמע שהבטיח הקב"ה לאבותינו אברהם יצחק ויעקב שיתן להם ארץ ישראל וכי להם ניתנה והלא לבניהם ניתנה אלא מלמד שעתידין לחיות ועתידי הקב"ה ליתן להם את ארץ ישראל) מכאן לתחיית המתים מה"ת עיי"ש.

וכתב בספר בגדי אהרן (פרשת בראשית) ד"ה ואקדים, דזה א"ש רק אי ס"ל דא"י אינה מוחזקת מימי האבות דאז ל"ש לומר לתת להם וע"כ דקאי לעתיד על התחיה, אבל אי ס"ל דא"י הוה מוחזקת מימי האבות א"כ קאי לתת להם כפשוטו שמוחזקת מימי האבות עכ"ד.

ואיתא במסכת ב"ב (דף ק"ט): דבנות צלפחד היו מסופקין בזה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או לא, אם מה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, הפי' דהוא ירושה להם מאבותיהם, או מורישין ואינם יורשין ואינה מוחזקת, עיי"ש. והקשה בספר צידה לדרך דלכאורה מה ספק יש בזה, דהרי מוכרח דהפי' של מורשה הוא דירושה היא להם דהא כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ושם ודאי לא שייך לפרש מורישין ואינם יורשין וא"כ ע"כ דפי' מורשה היינו ירושה, ותירץ דשם דרשינן אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, ולכן אין ראייה משם.

וכתב בס' בגדי אהרן (פרשת בראשית דף י"ד מרפה"ס), דזה שייך רק למ"ד יש אם למקרא, ואולינן בתר הקרי ולכן י"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, אבל אי ס"ל יש אם למסורת א"כ ע"כ דפי' תיבת מורשה הוא דירושה היא להם, ושפיר מוכח דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, וכ"כ בספר משען המים עה"ת (פרשת אמור), ולפי"ז נמצא דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראייה דארץ ישראל מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישין ואינם יורשין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דארץ ישראל מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה.

ובזה יבואר דברי המדרש דתחיית המתים נשמע ממרים מצורעת כשלג, דכיון דחזינן שנענשה מרים בצרעת ולא צדקה בדבריה, ע"כ דמקבלין גרים, דמהאי טעמא דהאדם לא נברא מהול, ולפי"ז י"ל דמעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים, דס"ל יש אם למקרא, ולפי"ז י"ל דא"י אינה מוחזקת מאבותינו, ושפיר נשמע מהקרא וגם הקימותי וגו' תחיית המתים מה"ת ודו"ק.

(ו) עוי"ל, דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים רד"ו שנים, ריו"ח אמר, שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר תן לי הנפש והרכוש קח לך עיי"ש, ומוכח מכאן דמקבלין גרים.

אך במסכת נדרים (שם) איתא טעמא אחרנא, אמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר, מפני מה נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, ובר"ן שם כתב שהוליקן למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו דהיינו בני אדם שחנך לתורה עיי"ש, ומעתה ליכא ראייה דמקבלין גרים.

וכתב בספר תולדות יצחק (פרשת תולדות), דאיתא במסכת תענית (דף י'): עה"פ פרשת ויגש (פרשה מ"ה-כ"ד) וישלח את אחיו וילכו ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך, אמר רבי אלעזר אמר להם יוסף לאחיו, אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו (תתעו) עליכם הדרך עיי"ש, ובתוס' (ד"ה אל תרגזו) כתבו, ויש מדרש דאל תרגזו בדרך היינו אל תפסיקו מדבר הלכה עיי"ש.

ובספר טיב לבב כתב לבטל טענת אומות העולם, דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה ו-א), בשעה שעבר שלמה על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וגו', עלתה יו"ד שבירבה וקטרגה עליו וכו', תני ר' שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה, אמר לפניו וכו' הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, אמר ליה הקב"ה, שלמה ואלף כיוצא בו בטלין ודבר ממך אינו בטל עיי"ש, הרי דאות אחת מן התורה אינה בטלה אפילו באלף. ונודע דכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות אחת מהתורה, וידוע מדורשי רשומות שאמרו דתיבת ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וא"כ כל אחד מס' רבוא נשמות ישראל הוא כנגד אות אחת מן התורה, ומעתה אין ממש בטענת האומות, כיון דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה אין שייך בהם ביטול עכ"ד.

ובספר שפת אמת לר' ישמעאל הכהן פרשת יתרו (דף מ"ה). כתב, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, דהרי יש תיבות יתירות לחנם כלשון בני אדם, רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז שפיר יש לומר דישאל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה עכ"ד.

ואיתא במד"ר פרשת שמיני (פרשה י"א-ס"ו) אמר רב שמואל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה, משה את אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש, ועיין במדרש תנחומא (בפרשת סי') דששה פגמים היו למרע"ה דבשביעם נמנע הימנו לבוא לאר"י וחד מיניהו על מה שאמר שלח נא ביד תשלח עיי"ש.

וכבר כתבו המפ' דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירובו לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקינו יקום לעולם, וכדכתיב בישעיה (פרשה מ"ח-י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח, ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב דהיינו ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, שהתחנן שיהא גאולת עולם ע"י אליהו כפי שעתיד להיות בקץ הגאולה, ועיין במד"ר שמות (פרשה ג-ס"ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי, א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש.

ולפי"ז אי ס"ל דבדרך אינו רשאי ללמוד תורה, לפי"ז חטא אברהם במה שהוליקן למלחמה, משום דבביתם היו יכולים ללמוד ובדרך אינם רשאים ללמוד, וא"כ ביטולם מדברי תורה, ולפי"ז חטא אברהם במה שלקח עמו ת"ח למלחמה, משא"כ לשיטת התוס' דבדרך נמי רשאי ללמוד, ואדרבה מצוה הוא ללמוד ואינו רשאי להפסיק מדברי תורה, א"כ לא חטא אברהם בזה במה שלקח עמו ת"ח למלחמה עכ"ד.

ולכאורה י"ל דהגמ' והמדרש פליגי בזה, דאיתא במדרש רבה ויקרא (פרשה ד-י), א"ר אלעשא, גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז עיי"ש, וכתבו המפ' דכל זמן שישאל יושבים וקבועים במקומם, הו"ל דין קבוע דקיי"ל כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ולא צריכין לחוש לטענת המינים דהם רובא דעלמא, אך בשעת שישאל נידי ממקום קביעותם אז יש מקום שיתעורר טענתם דניזול בתר רובא עכ"ד.

ובהואיל משה פרשת במדבר (אות י"ב) כתבנו לתרץ קושית המין, לפימש"כ בספר דגל מחנה אפרים (פרשת ברכה), עה"פ בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה וז"ל, יש לפרש בזה בדרך רמז על דרך (קהלת ח-א) חכמת אדם תאיר פניו, היינו אדם שהוא דבוק לחכמה שהוא תורה כאמור הכל בחכמה עשית, בזה מושך על עצמו הארה וכבוד והדר תעטרנו, והוא שמרמוז הפסוק בכור היינו ראשית שהוא חכמה, שורו היינו הסתכלות, ומחמת שהסתכלות שלו היא בחכמה ותורה, הדר לו, מזה נמשך לו הוד והדר כנ"ל חכמת אדם תאיר פניו, וקרני ראם קרניו, היינו קרני הודו היא מן ראם לשון ראייה מן ראותו והסתכלותו בתורה הקדושה זוכה לקרני הוד וכו' עיי"ש.

וכן איתא בפרקי דר"א (פ"ב) ר' אליעזר היה דורש והיו פניו מאירים כפני חמה וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה עיי"ש, ולפי"ז הרי בני ישראל מובדלים וניכרים מהעמים בעת עוסקם בתורה, והו"ל בגדר דבר הניכר דקיי"ל דאינו בטל ברוב, [ועיין בטו"ז חא"ח (סי' תרל"ב סק"ג) ובתויו"ט כלאים (פ"ב מ"א)] אי זה דינא דאורייתא או דרבנן עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דדבר הניכר אינו בטל ברוב מדאורייתא, נפלה טענת המינים בבירא.

ולפי"ז י"ל, דאי נימא דלכן אינו בטלים ברוב משום דבני ישראל מובדלים וניכרים מהעמים בעת עוסקם בתורה, ומעתה צריכים ללמוד בדרך, ולפי"ז אין לומר דנענש בשביל שהוליקן למלחמה, דהרי אף בדרך מותר ללמוד, וע"כ דנענש במה שלא קיבל גרים, ומוכח דמקבלין גרים, משא"כ אי נימא דלכן אינו בטלים ברוב כשאר התירוצים, אז י"ל דבדרך אסורין ללמוד, ולכן נענש אברהם, וי"ל דאין מקבלין גרים.

ובעל כרחו עליו לפרוש מן האשה הוי כהקדיחה תבשילו, והיה יכול לגרשה, ולכן נתרעמו עליו על שלא גירשה.

ומצינו דהלל היה משורש נשמת מרע"ה, ולכן היו שניהם ענוותנים, וחיו ק"כ שנה, ובהיות שהיה שורש נשמתם אחד, סברו אהרן ומרים שאף הוא סובר כמותו, ולכן באו בטענה על משרע"ה שפירש מאשתו, שהרי היה לו לגרשה כדעת ב"ה.

ובזה יבואר, ותדבר מרים ואהרן במשה וגו', שבאו בטענה על אודות האשה אשר נשא ופירש הימנה ולא גירשה, ובא הכתוב כמפרש את יסוד סיבת טענתם, שזה משום שוהאיש משה עניו מאד וגו' דהיותו עניו מאד מורה על שורש נשמתו שהיא כשורש נשמת הלל, וכיון שהלל שהוא משורש נשמתו סובר שיכול לגרש את אשתו גם אם לא מצא בה דבר ערוה, ודאי אף הוא סובר כך, ולכן באו בטענה על שלא גירשה עכ"ד.

וכתב בספר שמנה לחמו דרוש להספד (פרק י"ב), דפלוגתתם תליא אי ס"ל יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, דאיתא בזה"ק (פרשת משפטים) דפרידת הנשמה מן הגוף הוא כמו בעל המגרש את אשתו, דהגוף מכונה בשם איש והנשמה דוגמת אשה עיי"ש, ולפי"ז ב"ש דס"ל דאין אדם רשאי לגרש את אשתו אלא א"כ מצא בה ערות דבר ה"ה דס"ל דאין מיתה בלא חטא, ובי"ה דס"ל דרשאי אדם לגרש את אשתו אף אם לא מצא בה דבר עבירה ה"ה גבי מיתה דאמרינן יש מיתה בלא חטא עיי"ש.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ז), מנין לתחיית המתים מה"ת, שנאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן, וכי אהרן הכהן לעולם קיים, אלא מלמד שעתיד להחיות וישראל נותנים לו תרומה, מכאן לתחיית המתים מה"ת עיי"ש, ובספר ישמח משה (בפרשתן) העיר, דאי ס"ל אין מיתה בלי חטא, מה ראייה מיייתי דתחיית המתים מה"ת, דלמא קרא מיירי באהרן באשר הוא שם שלפי מצבו באותה שעה בלי חטא היה ראוי ליכנס לארץ ישראל, ולכן אמר קרא ונתתם את תרומת ה' לאהרן הכהן כיון שיכנס לארץ עיי"ש.

ומעתה יבואר לנכון דברי המדרש, הרוצה לידי תחיית המתים מה"ת, דילפינן לה מקרא ונתתם ממנו את תרומת ה' וכו', אך ע"ז קשה דלמא ס"ל אין מיתה בלי חטא וכדברי היש"מ הנ"ל, ולזה אמר יראה והנה מרים מצורעת כשלג, דלכאורה למה הגיע למרים רק עונש צרעת, הלא לפי חומר הפגם שדיברה בנביא ה' הו"ל להגיע עונש גדול יותר, וצ"ל דלכן לא נענשה כ"כ משום דהיתה לה טענה צודקת והיטב חרה לה שהיה לו לגרש את צפורה, וא"כ מהא דמרים היתה רק מצורעת שמעינן דס"ל כבית הלל דמותר לגרש אף כשלג מצא בה ערות דבר, ומעתה ס"ל יש מיתה בלי חטא, ושפיר ידעינן תחיית המתים מה"ת מהך קרא ונתתם ממנו את תרומת ה' וגו' ודו"ק.

וכוונת המדרש דמשה טען דכיון דהקב"ה הבטיח דהוא יגאלם, ממילא דבכך הו"ל גאולת עולם, וזה הדמיון לשפחה מטרונית, משא"כ אם הגאולה יהיה על ידי שליח, הו"ל רק גאולה זמנית ובבחינת שפחה כושית.

אך בספר חוזה דוד על תהלים (מזמור ק"א) ד"ה הטעם הד' כתב, דהקב"ה אמר ואנכי אעלך גם עלה בכפילא, דהיינו שהקב"ה בעצמו יגאלם, או גם עלה דהיינו שיוציאם ע"י שליח, אך כ"ז הוא רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אך אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אז לא ילפינן דהגאולה יהיה על ידי שליח, אלא הגאולה צריך להיות על ידי הקב"ה בעצמו עכ"ד, מבואר מזה, דאי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אז י"ל דגם עלה בא לרבות שגאולתן יהיה על ידי שליח, אך אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אז לא ילפינן דהגאולה יהיה על ידי שליח.

ובזה יבואר דברי המדרש דתחיית המתים נשמע ממים מצורעת כשלג, דכיון דחזינן שנענשה מרים בצרעת ולא צדקה בדבריה, ע"כ דמקבלין גרים, דמה"ט נענש אברהם על שלא קיבל גרים, דאי"ל בשביל שביטלם מתלמוד תורה, דהלא גם בדרך מותר ללמוד, שמה"ט אינם בטלים ברוב עכו"ם, ומעתה י"ל דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, והגאולה צריך להיות ע"י הקב"ה בעצמו, ומעתה הטעם דלא נכנס משה לאר"י כדי שיחזיר את מתי מדבר, ומעתה מוכח מכאן תחיית המתים ודו"ק.

ז) עיי"ל, דכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח וגו', ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' וגו', והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, וכתב בספר יציב פתגם לבאר הפסוקים, דהנה אהרן ומרים דברו על משה על שפירש מצפורה אשתו, ולכאורה קשה דהרי הקב"ה הסכים על ידו כדאיתא במסכת שבת (דף פ"ח).

אמנם הדבר מבואר לפימ"ש"כ בספר חידושי הגרשוני (פרשת לך) ד"ה ועפ"ד אלה, שפירש הימנה בלא גט שעל זה נתרעמו עליו, שהיה לו לגרש את צפורה אשתו כדי שתוכל להנשא לאיש אחר ולקיים מצות פו"ר, וכמ"ד דגם האשה מצווה על מצות פו"ר.

אך יסודה של טענה זו במחלוקת היא שנויה, שהרי שנינו במסכת גיטין (דף צ"ז), בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר כי מצא בה ערות דבר (ולא כתוב דבר ערוה, ש"מ דהכי קאמר או ערוה או שאר דבר סרתון) עיי"ש, ולדעת ב"ש לא היה יכול לגרשה, אחר שלא נמצא בה דבר ערוה ח"ו, ומה היה עליו לעשות, אבל לדעת ב"ה שיכול לגרש גם בהקדיחה תבשילו, יש מקום לומר דמאחר שהשכינה נגלית עליו תדיר בלא עת קבוע,

ח) עוי"ל, דבספר חידושי הגרשוני (פרשת לך) כתב, דלכאורה קשה על מה שדיברה מרים על משה בגין דפירש מאשתו, דהא במסכת יבמות (דף פ"ב.) פריך הגמרא אמאן דס"ל דלקיים מצות פו"ר בעינן זכר ונקיבה, לילף ממשה דלא היה לו רק שני זכרים, ומשני משה מדעתיה הוא דעביד, ופירש"י משום שכינה וכו', ולפי"ז קשה מה היה תרעומת אהרן ומרים על משה.

ועכ"ח צ"ל דתרעומתן היתה דמוכרח לגרש אותה, ותנשא לאיש אחר ותקיים מצות פו"ר, למאן דס"ל דגם האשה מצווה אמצות פו"ר, ומוכח מזה דס"ל למרים ואהרן דהאשה מיפקדה אמצות פו"ר עכ"ד, ולפי"ז ממה דנענשה מרים על שדיברה באחיה, דהצדק הוא עם משרע"ה, ומשום דנשים פטורות ממצות פו"ר.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ה:), האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, ובגמרא, מנא הני מילי (דנשים אינן מצווין), אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש, אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב עיי"ש.

וכתב בספר נחלת בנימין (מצוה א' אות ד'), דפלוגתתם תליא בהא דפליגי במסכת ברכות (דף ס"א.) ובמסכת עירובין (דף י"ח.) בקרא ויבן ה' את הצלע, חד אמר דו פרצופין נבראו (היינו דמיד בתחילה נברא אדה"ר בצורת זכר ונקבה ואח"כ חלקו הקב"ה לשנים), וחד אמר שמן הזנב נברא (היינו שמתחלה נברא רק בפרצוף אחד ומן הזנב שנברא עמו נבראת חוה), עפי"ד חז"ל בבראשית רבה (פרשה י"ד-ח) דאדם נברא ממקום המזבח, ומשם נעשה גופו, והאי עפרא היה ממקום המקודש מקום המזבח, אשר הוא קודש הקדשים כי עליו יקריבו בני ישראל את זבחייהם לה', א"כ עליו על האדם לשלם קרן וחומש כי מעל בהקדש, ולכן צוה ה' לאדם לפרות ולרבות ולהעמיד תולדות לעבודת המלך מלכו של עולם, והמה הוספת החומש שמוסיף, ולכן ס"ל לחד מ"ד דמצות פו"ר הוא ב' זכרים וב' נקיבות, והאדם עם אשתו הוא גוף אחד, נמצא הם חמשה, והאי עפרא שהיה ממקום המזבח אין לו רק קדושת בדק הבית, ואנן קיי"ל במסכת מעילה (דף י"ט:) דאין מועל אחר מועל אלא בבהמה וכלי שרת, ולכן נשים פטורות מפו"ר, כי מאיש לוקחה זאת, וביצירת אדם בשר ודם מאדמה כבר יצא האדמה לחולין, ועליו לשלם ההקדש ולא האשה, ומשו"ה נשים פטורות מפו"ר.

ולפי"ז למ"ד דדו פרצופין נבראו ע"כ דס"ל כמ"ד דנשים מצוות אמ"ע דפו"ר, כיון דחוה כמו כן נבראה עפר מאדמה כמו אדם, ועל שניהם לשלם הקרן והחומש, אבל למ"ד דמצלע נבראת אז י"ל דנשים פטורות ממ"ע דפו"ר עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה.), אמר רב אמי, אין מיתה בלא חטא (וחטאו של אדם גורם לו מיתה), ואין יסורין בלא עון, אין מיתה

וכתב בספר סמיכת חכמים (בהקדמה) די"ל דזה תליא אי דו פרצופין נבראו או פרצוף אחד נברא, דאיתא במסכת ברכות (דף ס"א.), דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קחזינן דמזקא וכו', ומסיק כדר' ירמי' בן אלעזר דאמר דו פרצופין ברא הקב"ה אדם הראשון עיי"ש.

מבואר מזה דלמ"ד דו פרצופין נבראו, הא דכתיב וייצר היינו דשני יצירות היה אדם וחוה, ולא קאי על שני יצרים, משא"כ מאן דס"ל פרצוף אחד נברא, ע"כ הא דכתיב וייצר קאי על שני יצרים.

ומעתה אי ס"ל דשני יצרים ברא הקב"ה א"כ היציה"ר ניתן באדם בשעת הבריאה מיד קודם החטא, ומזה מוכח דהמיתה הוא גזירה בשעת הבריאה, שהרי היציה"ר הוא השטן הוא המלאך המות, ועכצ"ל דיש מיתה אף בלא חטא, דהרי עוד לא חטא אדם הראשון ואעפ"כ כבר נגזר עליו מיתה, משא"כ למ"ד דס"ל דוייצר אתא דדו פרצופין נבראו, א"כ לא נברא המלאך המות רק אחר החטא שחטא אדם הראשון, וי"ל דאין מיתה בלא חטא עכ"ד.

ומעתה יבואר לנכון דברי המדרש, הרוצה לידע תחיית המתים מה"ת, דילפינן לה מקרא ונתתם ממנו את תרומת ה' וכו', אך ע"ז קשה דלמא ס"ל אין מיתה בלי חטא וכדברי היש"מ הנ"ל, ולזה אמר יראה והנה מרים מצורעת כשלג, והיינו דנענשה מרים על שדיברה על משה, ע"כ דהצדק הוא עם משה דנשים פטורות ממצות פו"ר, ומעתה ס"ל דחוה מצלע נבראת, ומעתה ס"ל יש מיתה בלי חטא, ושפיר ידעינן תחיית המתים מה"ת מהך קרא ונתתם ממנו את תרומת ה' וגו' ודו"ק.

ט) עוי"ל, עפימ"ש"כ בספר מאיר עיני חכמים תנינא (דרוש ב' לשבח"ג), דמה שדיברה מרים על משה על אודות האשה הכושית אשר לקח משום דאסור לקבל גרים עיי"ש, ומדנענשה מרים ונעשית מצורעת ש"מ דשפיר עשה משה שקבל גרים.

שאינו מצווה ועושה, ועכצ"ל דהתיר ממונם לישראל ומינה דגזל עכו"ם מותר עכ"ד.

ואיתא במד"ר ויקרא (פרשה ד-ו), א"ר אלעשא גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז עיי"ש.

וכתב בספר דרש משה (דף קס"ה. מדפח"ס), דביו"ד (ס"ז צ"ח סעיף ב') איתא דמין במינו בטל ברוב, ובטו"ז (ס"ק ג') כתב וז"ל מסקנת הפוסקים דמב"מ שנתערב, מה"ט בטל ברובא דכתיב אחרי רבים להטות אלא דרבנן הוצרכו ששים, אבל מין בשאינו מינו אינו בטל ברוב רק צריך ששים מן התורה.

וברמ"א שם כתב וז"ל, ולענין מין במינו אזלינן בתר שמא, אם שני הדברים שמן שוים הוי מב"מ, אבל לא אזלינן בתר טעמא אם הוא שוה או לא עכ"ד, ולפי"מ דאיתא במסכת יבמות (דף ס"א) דאתם קרויים אדם ואין עכו"ם קרויים אדם, א"כ ישראל ואו"ה אינן שוים בשמא והוי מין בשאינו מינו שאינו בטל ברוב עכ"ד.

ובספר פתח האהל ערך הריגה (דף כ"ג. מדפח"ס) כתב, דזה אי גזל עכו"ם אסור או מותר, תליא אי ס"ל עכו"ם קרויין אדם או לא, דלמאן דס"ל במסכת סנהדרין (דף נ"ט) דעכו"ם קרויין אדם אז אמרינן דגזל עכו"ם אסור, ולמאן דס"ל במסכת יבמות (דף ס"א) דאינן קרויין אדם אז אמרינן דגזל עכו"ם מותר עיי"ש.

והבאנו מש"כ בספר שמנה לחמו דרוש לתחיית המתים (פ"א) ליישב קושית המין, דכיון דקיי"ל דכל העומד לעשות כעשוי דמי, וכיון דרק לבני ישראל עתיד להיות תחיית המתים ולא לאומות העולם, א"כ הוי המה הרוב נגד האומות דבישראל מצטרפין כל הדורות עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש דתחיית המתים נשמע ממרים מצורעת כשלג, דכיון דחזינן שנענשה מרים בצרעת ולא צדקה בדבריה, ע"כ דמקבלין גרים, ומינה דס"ל גדול מצווה ועושה, וגזל עכו"ם אסור, ומעתה י"ל דגם עכו"ם קרויין אדם, ושוב א"א לתרץ קושית המין כמש"כ בספר דרש משה, ועכצ"ל דלכן אינו בטילין ברוב האומות כיון דבני ישראל עתידין לתחיית המתים, ולפי"ז שפיר מוכח מכאן דתחיית המתים מה"ט ודו"ק.

(י) עוי"ל, עפ"י מש"כ בספר יציב פתגם (בפרשתן) לבאר את מהות חטאו של אהרן, דמפשטות לשון הכתוב ותדבר מרים ואהרן במשה, שנקט על שניהם לשון דיבור, "ותדבר" משמע ששניהם דברו, אך באבן עזרא פירש מה שאמר ותדבר מרים ואהרן במשה, שרק מרים דברה, אבל אהרן הסכים או החריש.

והנה יש חילוקי דיעות אם קבלת גרים מעליותא הוא לישראל או דאדרבה איכא גריעותא בזה, דבמסכת פסחים (דף י"ז:) איתא, דלא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, הרי דגרים חביבין כ"כ דכל גליות ישראל אינו אלא בעבורם שיבואו ויתגייירו, אך במסכת קידושין (דף ע:) איתא, קשים גרים לישראל כספחת, הרי דקבלת גרים לאו מעליותא הוא.

ובתוס' (שם) ד"ה קשים כתבו בתוך דבריהם שני טעמים למה קשים גרים לישראל, או דהגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או משום שכיון שהם מדקדיקין במצוות יותר מישראל, הקב"ה מזכיר מתוך כך עונותיהן של ישראל ח"ו עיי"ש, והאריכו בזה בספרי הדרוש.

ולכאורה י"ל דתליא בזה, דלכאורה צ"ב, מה צורך הוא להתגיייר, והרי יכול לקיים כל התורה בלי גירות, ויקיים בגדר אינו מצווה ועושה, אך זהו רק אי ס"ל דאינו מצווה ועושה גדול ממי שמצווה ועושה, אבל אי ס"ל דמצווה ועושה גדול מאינו מצווה ועושה, אז שפיר צריך להתגיייר דוקא, ולפי"ז י"ל דאי ס"ל גדול מצווה ועושה, אז מקבלין גרים, משא"כ אי ס"ל אינו מצווה עדיף, אז אין מקבלין גרים, דהרי יכול לקיים כה"ט בלי להתגיייר.

ואיתא במסכת ב"ק (דף ל"ז:) שור של ישראל שנגח שור של כנעני פטור, ושל כנעני שנגח שור של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם, ופריך הגמ' (דף ל"ח:) ממה נפשך אי רעהו דוקא דכנעני כי נגח דישראל נמי ליפטור, ואי רעהו לאו דוקא אפילו דישראל כי נגח דכנעני נחייב, א"ר אבהו אמר קרא עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח כיון שלא קיימו עמד והתיר ממונן לישראל, ר' יוחנן אמר מהכא הופיע מהר פארן מפארן הופיע ממונם לישראל עיי"ש.

ולהלן בגמ' (שם) איתא, אמר רב יוסף, עמד וימודד ארץ ראה וגו', מה ראה, ראה שבע מצוות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום עמד והתירן להם, איתגורי איתגור אם כן מצינו חוטא נשכר, אמר מר בריה דרבנא לומר שאפילו מקיימין אותן אין מקבלין עליהן שכר וכו', ומסיק בגמ' אין מקבלין שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה עיי"ש.

ובספר נחלת יעקב (פרשת תולדות) כתב, דנמצא לפי"ז דדין גזל עכו"ם אי מותר או אסור תליא בזה, דאי ס"ל גדול מצווה ועושה, י"ל דמה דכתיב ראה ויתר גוים היינו דהתירן שלא יהיו רק כאינם מצווים ועושים, ולא להא דהתיר ממונם וממילא דגזל עכו"ם אסור, משא"כ אי ס"ל גדול שאינו מצווה ועושה גדול ממצווה ועושה, ליכא למימר שנענשו להיות כמי שאינם מצווים ועושים, שהרי גדול

למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה, משה את אומר שלח נא ביד תשלח, חיך שאני צורה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש, ועיין במדרש תנחומא (בפרשתן ס"ו ר') דששה פגמים היו למרע"ה דבשבילם נמנע הימנו לבוא לאר"י וחד מינייהו על מה שאמר שלח נא ביד תשלח עיי"ש.

וכבר כתבו המפ' דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירובו לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקינו יקום לעולם, וכדכתיב בישעיה (פרשה מ"ח-י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח.

ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב דהיינו ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, שהתחנן שיהא גאולת עולם ע"י אליהו כפי שעתיד להיות בקץ הגאולה, ועיין במד"ר שמות (פרשה ג-ס"ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי, א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש.

וכוונת המדרש דמשה טען דכיון דהקב"ה הבטיח דהוא יגאלם, ממילא דבכך הו"ל גאולת עולם, וזה הדמיון לשפחה מטרונית, משא"כ אם הגאולה יהיה על ידי שליח, הו"ל רק גאולה זמנית ובבחינת שפחה כושית.

ובספר ערבי נחל (דרוש ב' לפסח אות ד') כתב הטעם דיצאו בני ישראל ממצרים קודם שנשלמו הד' מאות שנים שנגזר עליהם, לפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ח.) על הגאולה האחרונה שאנו מצפים לה, זכו אחישנה לא זכו בעיתה, רצ"ל כשיזכו מעשיהם ויעשו תשובה תבוא הגאולה קודם העת, משא"כ אם לא יזכו ח"ו, הגאולה מתאחרת עד עת הקבוע, וככה היה גם בגלות מצרים כי היו שני גאולות שאם היה בעיתה היה מתאחר עד ד' מאות שנה, אלא לפי שזכו ישראל ועשו תשובה כמבואר במד"ר פרשת שמות (פרשה א-ל"ו) בפסוק וירא ה' את בני ישראל הוי שעשו תשובה בסתר עיי"ש, ולכן זכו ונתקיים בהם אחישנה ונגאלו קודם העת הקבוע עיי"ש.

אך אי ס"ל דעל חטא ע"ז לא מהני תשובה אז אין לומר דיצאו קודם הזמן מפני שעשו תשובה, דהא היו אז במצרים עובדי ע"ז ועל חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ולפי דברי האבן עזרא אפשר לומר שזהו הטעם הסובר שאהרן לא נצטרע, כי יש חילוק בין חטאו של אהרן לחטאה של מרים, שהיא דברה לשון הרע ולכן לקתה בצרעת, אבל אהרן שלא דיבר, רק שמע והסכים, ולכן לא לקה בצרעת.

ובביאור סיבת החילוק נראה לומר, דאף שגם מרים לא חטאה אלא בדיבור, מכל מקום זהו מעשה החטא וזה ענשו, אבל אהרן שרק שמע ולא דיבר, הרי החסיר את פעולת הדיבור, והוי כלאו שאין בו מעשה, שהחסיר את מעשה הדיבור, ולכן לא נצטרע, וכפי שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה עכ"ד.

ואיתא במסכת יבמות (דף ז.), אטו עשה דדוחה ל"ת לאו ל"ת חמור מיניה וכו' ופרש"ל שהרי לוקין עליו עיי"ש, וכתב בשו"ת בית שערים חאו"ח (סי' י"א), דלכאורה יש להבין מדוע כתב רש"י דחומרא דל"ת הוא משום שלוקין עליו, תיפוק ליה משום דלעבור בקום ועשה חמור מלעבור בשב ואל תעשה, כדקאמר ר' יהושע במסכת עירובין (דף ק.) ובמסכת ר"ה (דף כ"ח.), ותי' דגם כוונת רש"י ל"ת הוא כן, דע"כ לעבור בקו"ע חמור מלעבור בשו"ת שהרי לוקין עליו, משא"כ בשו"ת הרי אין לוקין עליו.

ולפי"ז למ"ד לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, לא מוכח כלל דלעבור בקו"ע חמור עכ"ד, הרי דזה אי ל"ת חמור מעשה או העשה חמור מל"ת תליא בהך פלוגתא אי לאו שאין בו מעשה לוקין עליו או לא, דלמ"ד לשאב"מ לוקין עליו עשה חמור מל"ת, אבל למ"ד לאו שאב"מ אין לוקין עליו ל"ת חמור מעשה.

ולכאורה יש לנו לימוד לתחיית המתים מה"ת, כדאיתא במד"ר פרשת ואתחנן (פרשה ב-ט) עה"פ כי לא תעבור את הירדן הזה, אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן הן באים עמך בזכותך, א"ר לוי למה"ד לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה, אמר, אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משכחת עלי, מה עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהוב אחד היה לי ונפל ממנו כאן, והאירו לו, מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן בזכות הזהוב נתלקטו המעות, כך אמר לו הקב"ה למשה, אם נקבר אתה אצלם במדבר הן באים בזכותך ואתה בא בראשם שנאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם דעל כן שם במדבר חלקת מחוקק ספון כדי שיתא ראשי עם עיי"ש, ולפי זה נשמע לתחיית המתים מן התורה, דהרי מהאי טעמא לא נכנס משה לארץ ישראל כדי שיחזיר את מתי מדבר לעת"ל כשיעמדו לתחיה.

אך י"ל דלכן לא נכנס משה לארץ ישראל, דאיתא במד"ר פרשת שמיני (פרשה י"א-ס"ו) אמר רב שמואל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו

עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלכן לא אמרין גבי שבירת עצם עשה דוחה ל"ת, וי"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ומהני תשובה על חטא דעבודה זרה.

ועיין בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' נ"ח), שהשואל הקשה על דברי הצ"ח מהגמרא דמסכת זבחים הנ"ל, וכתב ליישב, די"ל דודאי הא דאמרין עשה דוחה ל"ת הוא רק משום דבמקום העשה לא נאמרה הל"ת, דבאמת ל"ת חמור מעשה, שפיר י"ל דהיכא דכתבה התורה הלאו בדבר זה עצמו תו לא שייך לומר דהל"ת לא נאמרה כלל, וא"כ ממילא לא אמרין עשה דוחה ל"ת, משא"כ אי ס"ל דעשה דוחה ל"ת משום דהעשה עדיפא, א"כ בכל גוונא אמרין עשה דוחה ל"ת אפילו בדבר זה עצמו כיון דהעשה עדיפא.

והנה במסכת יבמות (דף ז.) איתא דכיון דכל ל"ת חמור מעשה דוחה אפילו ל"ת שיש בו כרת, אמנם רבא ס"ל שם (דף ח.), דערוה גופא לא צריך קרא דאין עשה דוחה ל"ת שיש בה כרת, א"כ מוכח דרבא ס"ל דהטעם דאמרין עשה דוחה ל"ת משום דעשה עדיפא ואינו עדיף רק מל"ת גרידא אבל לא מל"ת שיש בה כרת, ומעתה במסכת זבחים דקאי אליבא דרבא ואיהו ס"ל דעשה עדיפא פריך שפיר גבי ועצם לא תשברו בו אמאי לא נימא עשה דוחה ל"ת, אע"ג דהלאו הוא בדבר זה עצמו, מ"מ כיון דעשה עדיפא הוי לן לומר בכל גוונא עשה דוחה ל"ת, ומשוי"ה הוכיח שפיר דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש.

ובזה יש ליישב מה שהקשה השער המלך בהל' נדרים (פ"ג), דלכאורה קשה לרב אשי דלא ס"ל כתירוצו של רבא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והא דאם פסולה תפסל משני משום דיקדש הוי עשה, א"כ מה יענה רב אשי להא דעצם לא תשברו בו אפילו עצמות שיש בהם מח, ואמאי לא אמרין עשה דוחה ל"ת כקושיית רבא עכ"ק. ולהנ"ל א"ש, די"ל דרב אשי מצי סבר כהסתם גמרא במסכת יבמות דל"ת חמור מעשה, וא"כ הא דאמרין עשה דוחה ל"ת היא רק משום דבמקום העשה לא נאמרה הלאו, וא"כ בדבר זה עצמו דע"כ נאמרה העשה לא שייך עשה דוחה ל"ת כסברת הגאונים הנ"ל עכ"ד.

ומעתה יבואר דברי המדרש, כיון דחזינן דרק מרים נצטרע ולא אהרן, משום דאהרן רק שמע ולא דיבר, הו"ל כלאו שאב"מ דאין לוקין עליו, ולפי"ז ס"ל דל"ת חמור מעשה, ולפי"ז י"ל דלכן לא אמרין עשה דוחה ל"ת בשבירת עצם, משום דהל"ת נאמרה במקום העשה, ומעתה י"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ומהני תשובה על חטא דע"ז, והגאולה צריך להיות ע"י הקב"ה בעצמו, ומעתה הטעם דלא נכנס משה לאר"י כדי שיחזיר את מתי מדבר, ומעתה מוכח מכאן תחיית המתים ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ובספר פרדס יוסף (פ' שמני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטרווצע זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דע"ז, כיון שכל ענין התשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ו): גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכ"ז בשאר עבירות, אבל כשחטא בע"ז ושלח יד בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל מכלל ל"ת שבמקדש, דקיי"ל במסכת זבחים (דף ז'): דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דע"ז עיי"ש.

והא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש ילפינן במסכת זבחים (שם) מהא דאמרה התורה ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי נייתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי את ל"ת, אלא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

ואיתא במסכת פסחים (דף מ"ט.), ההולך (בארבעה עשר) לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול (שיש שהות ביום) לחזור ולבער ולחזור למצותו, יחזור ויבער, ואם לאו, מבטלו בלבו עיי"ש, וכתב המג"א באו"ח (סי' תמ"ד סק"א) וז"ל, ומשמע דאם הוא מתחלת שעה שישית ולמעלה דאינו ברשותו לבטל, יחזור מיד, וכן משמע ברמב"ם, משום דהאי עשה והאי עשה, ועשה דתשבתיו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו, משא"כ במילה ואינך עכ"ל.

וכתב הצ"ח וז"ל, והאבן העזר השיג עליו וכתב, דאפילו לאחר זמן איסורו לא יחזור, וכתב הוכחה לזה, שהרי פסח שיש בו כרת ודאי דאליים מעשה דתשבתיו, וא"כ הוא הדין לאינך, וזה שנים רבות נשאלתי מחד לומדי למד שכחתי שמו, דאדרבה עשה דפסח ודאי דאי אפשר לדחות עשה דתשבתיו אם כבר הוא אחר זמן איסורו דלא מצי לבטל, דאיך ישחוט הפסח וכתביב לא תשחט על חמץ דם זבחי, ובני הרב החריף מוהר"ר שמואל סג"ל השיב לי, דלמה לא ידחה עשה דפסח ל"ת דלא תשחט, ואף דאיכא בחמץ עשה דתשבתיו ול"ת דלא תשחט, מ"מ עשה דתשבתיו כתב האבן העזר שאינו עובר כיון שסוף יבערנו אח"כ בחול המועד והמשהה כדי לבער אינו עובר, ואני אמרתי דלא שייך כאן עשה דוחה ל"ת, כיון שעל דבר זה עצמו הוזהרה התורה שלא ישחט את הפסח אף שיש בו כרת על חמץ, ואף דאיכא לאוקמי קרא דיש לו פנאי לבער קודם שחיטה, מ"מ לדעתי לא שייך בדבר זה עצמו לומר עשה דוחה ל"ת, שאין זה דומה לשאר מקומות דעשה דוחה ל"ת שלא נאמר הל"ת על דבר זה עצמו רק שאירע דמזדמנים יחד העשה והל"ת וכו' עיי"ש עכ"ד.

ובספר קהלות יעקב עמ"ס זבחים (סי' מ"ו אות י"ד) הקשה, דמאי פריך הגמרא, נייתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי את לא תעשה, הרי הלא תעשה דשבירת עצם נאמרה במקום עשה דפסח, ובכה"ג לא אמרין עשה דוחה ל"ת